

I. RIKS- OCH REGIONPLANERING

Axel Gisslén

I detta deltema är avsikten att fokusera sociala och socialmedicinska problem, som sammanhänger med urbaniseringen, struktuumvandlingen av näringslivet samt miljöförstöringen. I några artiklar skall dessa typer av problem närmare granskas. Mot den bakgrunden upptas till behandling de styrmedel samhället förfogar över. De är i första hand fysisk riksplanering, regional utvecklingsplanering och fysisk regionplanering. Målet för och verkningsgraden hos dessa styrmedel penetreras.

Samhällsförändringar med ekonomiska mål

Under hela efterkrigstiden har Sverige undergått en mycket snabb urbaniseringsprocess. Andelen tätortsbosatta utgjorde 1950 66,2 % av totalbefolkningen. Motsvarande andel utgjorde 1960 72,7 %, 1965 77,4 % och 1970 81,4 %. Särskilt stark har tillväxten varit i de tre storstadsregionerna. Under 1960—70 var 60 % av Sveriges hela folkökning koncentrerad dit.

Bakom urbaniseringsprocessen finns, som den mäktiga drivkraften, struktuumvandlingen av näringslivet. Även den kan illustreras med några siffror. Antalet sysselsatta i olika grupper av näringsgrenar har förändrats på följande sätt mellan åren 1950 och 1965.

Näringsgren	1950	1965
Jordbruk, skogsbruk m m	626 097	345 915
Gruvor, tillverknings- industri m m	1 013 447	1 155 854
Byggnadsindustri	244 299	330 278
Handel, bank- och försäkringsverksamhet	414 938	534 243
Samfärdsel, post och televerk	250 569	246 643
Offentlig förvaltning, andra tjänster m m	549 974	775 328

Några andra indikationer på strukturförändringarna kan nämnas: Inom industrin har den årliga ökningen av produktionsvolymen per arbetstimme uppgått till följande procenttal

1950 — 1960 4,0

1960 — 1965 7,8

1965 — 1969 7,7.

Produktivitetsökningen är delvis en följd av att kapitalvolymen per anställd inom industrin har ökat mer än 100 % under den senaste 25-årsperioden. Men den sammanhänger också med andra faktorer såsom produktionsteknikens förändringar, stegrat arbetstempo och ökad stordrift.

Siffrorna ger emellertid ofullständig information om vissa viktiga drag i processen. Till dem hör den ekonomiska koncentrationen och utnyttjandet av alltmer avancerad teknologi, som förändrat arbetsvillkoren i social och fysiologisk mening. Vidare har sysselsättningsläget förändrats indirekt för stora grupper.

Som en konsekvens av såväl urbaniseringen som struktuumvandlingen och dess drivkraft, den teknologiska utvecklingen, har samhället drabbats av en tilltagande miljöförstöring.

De mål, som främst har varit vägledande för hela denna utveckling, är ekonomiska; ekonomisk tillväxt och vinstmaximering. Realiserandet av

dessa mål har inneburit en snabb materiell välförbättring. Utvecklingen har emellertid implikerat sociala och socialmedicinska problem av stor betydelse. De har under de senaste åren blivit föremål för allt större uppmärksamhet.

Samhällsförändringens sociala konsekvenser

Avsikten är här endast att kort antyda några av de sociala problem, som utvecklingen har fört med sig.

Urbaniseringsprocessen skapar problem i förloppets båda ändar, geografiskt sett. Glesbygden uppvisar ofullständig samhällsservice på grund av sviktande befolkningsunderlag och distributionssvårigheter, försörjningssvårigheter och begränsad valfrihet ifråga om arbete och fritidsaktiviteter samt omfattande uppbrytning av sociala kontaktmönster till följd av utflyttningen. De snabbt expanderande storstäderna uppvisar delvis likartade problem. Dit hör otillräcklig samhällsservice på grund av kommunalekonomiska svårigheter att "hinna i fatt" folkökningen och den snabba expansionen i stadsbyggandet, snabbt växande, socialt desintegrerade bostadsområden med stora anpassningssvårigheter för många inflyttade, kommunikationsstockningar etc. "Priset" för dessa sociala problem finns inte med i de kalkyler, som ligger till grund för alla de beslut i samhälle och näringsliv, som genererar urbaniseringsprocessen.

En liknande kommentar kan göras till struktur- omvandlingen inom näringslivet. Utstampningen av s. k. marginell arbetskraft ur normalt arbetsliv och den radikalt förändrade sysselsättningssituationen för mycket stora grupper, vars utkomstmöjligheter indirekt påverkas, är "spilleffekter" som icke påverkar kalkylerna bakom strukturförändringarna. Därtill kommer, att sociala och socialmedicinska problem i många individuella fall kan föras tillbaka till orsaker i arbetslivet. Dit kan höra fysiska och psykiska arbetskrav som överstiger de individuella förutsättningarna eller relationsproblem i förhållande till arbetskamrater eller överordnade.

Den snabba förbrukningen av naturresurser

och miljöskadorna har olika sociala konsekvenser i olika tidsperspektiv. På lång sikt innebär miss- hushållningen med naturresurser inte bara risker, för allas vår livsmiljö. Den leder också till "spill- effekter" som kommer att hindra ekonomiska "framsteg" även med traditionella mått mätt. På kort sikt drabbar skadorna selektivt och då gärna redan förut utsatta grupper. Om tillgången på lätt- åtkomliga rekreationsområden minskar, drabbas de som av ekonomiska eller andra orsaker har förflyttningssvårigheter hårdast. När buller, luft- föroreningar och trafikrisker ökar i många bo- stadsmiljöer drabbas i första hand de ekonomiskt, fysiskt och psykiskt svagare, åldringarna med flera. De som har goda ekonomiska resurser flyt- tar till andra miljöer.

Sociala mål kräver sociala välfärds- indikatorer och nya styrmedel

De sociala implikationerna i de utvecklingsproces- ser, som har antytts ovan, är ofta svåra att defi- niera, mäta och påverka. De ingår i ett komplext samspel där det är svårt att isolera varje bestämd faktor. Ekonomisk tillväxt och "lönsamhet" i in- skränkt bemärkelse erbjuder betydligt mindre problem både att definiera och att mäta. Detta torde också vara en — dock inte den enda — av orsakerna till, att de ekonomiska målen inte i till- räcklig omfattning har kompletterats eller modi- fierats av sociala hänsyn. De har emellertid under de senaste åren blivit föremål för en starkt vä- xande uppmärksamhet. Den politiska konsekven- sen av denna uppmärksamhet är krav på att de ekonomiska målen skall kompletteras med sociala mål för samhällsplaneringen och att samhället skall skaffa adekvata styrmedel för att realisera dessa mål.

För att så skall kunna ske krävs en fortlöpande observans och registrering av sociala konsekven- ser och en "översättning" av dem till sociala väl- färdsindikatorer, som det är möjligt att statistiskt mäta och följa upp i långa tidsserier. Vidare krävs en teknik att i målsättningarna för olika sektorer i samhället arbeta in ett relevant hän- synstagande till dessa välfärdsindikatorer och slutligen tillgång till styrmedel, som gör det möj-

ligt att realisera så sammansatta mål.

Inte minst sociala och socialmedicinska organ i samhället har ett stort ansvar för detta arbete. Det samlade flödet av hjälpsökande representerar individuella hjälpbehov, som kräver stöd och behandling riktat till individen och hans primär-

grupp. Men detta flöde kan också sägas representera symtom på tillståndet i samhället, indikationer på sociala konsekvenser av olika utvecklingsprocesser i samhället. Processer som det gäller att ingripa i på basis av empiriska data och en hållfast analys av orsakssamband.

Sociala konsekvenser av utflyttningen från glesbygden

Sven Fisk

Det senaste decenniets utveckling har lett till en regional obalans med stora skillnader i samsättning, inkomst, materiell standard och kulturellt utbud. För glesbygden innebär den regionala obalansen stora problem. Till dem hör onormal åldersfördelning i befolkningen, arbetslöshet, låg inkomstnivå, sämre kommunikationer, inskränkt kommersiell och samhällelig service och höga kostnader för servicen.

De socialmedicinska problemen i glesbygden är svåra att bearbeta. Dels är det ont om socialmedicinskt skolad personal, dels är rehabiliteringsmöjligheterna starkt begränsade.

Sven Fisk är socialchef i Vilhelmina kommun.

Urbaniseringens innebörd

Omflyttningen av människor mellan olika orter och regioner har blivit ett markant inslag i det moderna samhället. Vi är inne i en tid med stora omfördelningar av befolkningen i riktning från i stort sett ett glest bebyggelsemönster till koncentrerad tätortsbebyggelse. Denna befolkningsrörelse brukar vi benämna urbanisering.

I vårt föränderliga samhälle ställs människorna fortgående inför nya situationer. Rörlighet har blivit ett nyckelord. Men rörligheten innebär nästan alltid att människor skall förflytta sig över stora avstånd och anpassas till något nytt. De tekno-

kratiska samhällsplanerarna brukar betona att vi måste acceptera dynamiken i skeendet och att anpassning skall vara riktmärket. Det syns mig relevant att ställa frågan: Vad är det som skall anpassas till vad?

Begreppet urbanisering kan ges flera betydelser men egentligen är alla ganska vaga. I vid mening rör det sig om övergång till en ny livsform. Ett lands urbaniseringstakt är direkt avhängigt de flyttningsrörelser, som pågår mellan landsbygdsområden och koncentrerad tätortsbebyggelse. Och vi vet att flyttningarna hänger nära samman med organisatoriska skillnader mellan det rurala och